

DERLEME MAKALE

Hemşirelikte Bilme Yolları; Spiritüel Bilme

 Esra DANACI¹

 Esra ÖZBUDAK²

 Seval AĞAÇDİKEN ALKAN³

¹Öğr. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Zonguldak, Türkiye.

²Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Yozgat, Türkiye.

³Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye.

Öz

Hemşirelik kendine özgü felsefesi ve teorisi olan uygulama ve araştırmaya dayalı bir disiplindir. Hemşirelik disiplinine özgü bilgi çağdaş hemşirelik anlayışı doğrultusunda doğa bilimleri ve sosyal bilimler tarafından kullanılan araştırma yöntemleri ile oluşturulmaktadır. Hemşirelik uygulamalarında bilimsel bilgi Florence Nightingale ile kullanılmaya başlanmış, hemşireler bütüncül bakım sunabilmek için farklı bilme yollarından yararlanmışlardır. Hemşirelerin uygulamalarında kullandıkları bilme yolları ampirik, estetik, etik, kişisel ve özgürleştirici bilme şeklinde tanımlanmıştır. Hemşirelik uygulamalarında ampirik bilme, araştırmalar yoluyla bilime özgü kanıtlar oluşturmakta; estetik bilme hemşirenin yaratıcılığını yani sanatsal yönünü yansıtmakta, etik bilme hemşireliğin ahlaki yönünü oluşturmakta; kişisel bilme, bakımda bireyselliğinin ortaya çıkarmasına yardımcı olmakta; özgürleştirici bilme ise hemşirelere savunucu olarak hareket etme yeteneği sunmaktadır. Bununla birlikte diğer bilme yollarından farklı olarak spiritüel bilme, insanların maddi olmayan manevi nitelikleri ile deneyimleri algılaması ve takdir etmesi olarak ifade edilmektedir. Spiritüel bilme hemşirelerin bireyin manevi gereksinimini tanımasına yardımcı olmaktadır. Böylece hemşireler, hemşirelik uygulamaları sırasında spiritüel bilmeyi kullanarak manevi bakım uygulamalarının geliştirilmesini ve manevi bakımın sunulmasını sağlamaktadır. Bu derlemede, hemşirelikte bilme yollarından yeni bir kavram olan spiritüel bilme açıklanarak hemşirelik eğitimi, araştırması ve uygulamasında kullanılması ve gelecekte spiritüel bilme ile ilgili yapılacak araştırmalara zemin oluşturması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilme Yolları, Hemşirelikte Bilme, Spiritüel Bilme, Spiritüel Bilme.

Abstract

Ways of Knowing in Nursing; Spiritual Knowing

Nursing is a practice and research based discipline with its specific philosophy and theory. Knowledge specific to nursing discipline is created with research methods used by natural sciences and social sciences in line with contemporary nursing understanding. In nursing practices, scientific knowledge began to be used with Florence Nightingale and nurses made use of different ways of knowing in order to provide holistic care to individuals. The ways of knowing that nurses use in their practices are defined as empirical, aesthetic, ethical, personal and liberating knowing. In nursing practices, empirical knowing create evidence specific to science through research; knowing aesthetics reflects the creativity of the nurse, that is, her artistic side; ethical knowing constitutes the moral aspect of nursing; personal knowing helps the emergence of individualism in nursing care and liberating knowing offers nurses the ability to act as advocates. However, unlike other ways of knowing, spiritual knowing is described as individuals' perception and appreciation of experiences with their non-material spiritual qualities. Spiritual knowing helps nurses to recognize individuals' spiritual needs. Thus, nurses develop spiritual care practices and provide spiritual care by using spiritual knowing during nursing practices. In this review, it is aimed to explain spiritual knowing, which is a new concept in nursing, and to use it in nursing education, research and practice, and to lay the groundwork for future research on spiritual knowing.

Keywords: Ways of Knowing, Knowing in Nursing, Spirituality, Spiritual Knowing.

Geliş Tarihi / Received: 02.07.2021 **Kabul Tarihi / Accepted:** 20.06.2022

Correspondence Author: Esra Özbudak, Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Yozgat, Türkiye. Telefon: +90 507 864 29 98, E-Mail: esra_feb_17@hotmail.com.

Cite This Article: Danacı E., Özbudak E., Alkan Ağaçdiken S., Hemşirelikte Bilme Yolları; Spiritüel Bilme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2022; 15(4): 557-567.

Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi published by Cetus Publishing.

Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi 2021 Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License

Giriş

Bilgi sistematik olarak hemşirelik bilimine özgü fenomenlerin tahmin edilmesi, açıklanması ve tanımlanması için genel kurallara dönüştüğünde hemşirelik bilimini oluşturmaktadır (Şendir, 2017). Hemşirelik bilimi ise, hemşirelerin fenomenleri tanımlamak, açıklamak ya da tahmin etmek için kullandıkları farklı yöntem ve yaklaşımlarla geliştirilen bir bilgi gövdesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu yönüyle, hemşirelik bilimi test edilmiş hemşirelik teorisi şeklinde ifade edilmektedir. Hemşirelerin nasıl uyguladıkları ve bu bilgileri uygulamalarında bireylere bakım sunmak için nasıl kullandıkları, hemşirelik sanatı olarak adlandırılmaktadır. Hemşirelik biliminin amacı, hemşirelik uygulamasında kullanılacak yararlı bilgileri geliştirmektir (McKenna, Pajnkihar, ve Murphy, 2014).

Chinn ve Kramer bilgiyi, “diğerleriyle paylaşabilen ve iletişim kurabilen her şey”; bilmeyi ise, “insanın benliğini ve dünyayı farklı şekillerde deneyimleme ve anlama süreçleri” şeklinde tanımlamaktadır. Bir disipline ilişkin bilgi ise meslek üyeleri tarafından belirlenmiş standartlar çerçevesinde oluşturulan doğrulanmış ve kanıtlanmış bilgiyi ifade etmektedir (Chinn ve Kramer, 2011). Bu nedenle bilmek interaktif bir eylemdir. İnsanlar bilgiyi başkaları ile iletişimlerini, kendi düşünce ve deneyimleri gibi çok farklı kaynaklardan edinmektedir (Chinn ve Kramer, 2011). Hemşirelikte bilgi ise deneyim, gözlem, içe doğma ya da sezgi gibi birçok yolla elde edilir (Solmaz ve Solmaz, 2019). Barbara Carper 1978 yılında hemşireliğin bilme yollarını tanımlamış; uygulamadan edinilen deneysel bilginin yanı sıra hemşirelikte etik bilgiden, insanın kendisi ve başkaları ile deneyimlerinden oluşan kişisel bilgiden ve hemşireliğin sanatsal yönünü yansıtan estetik bilgiden bahsetmiştir (Carper, 1978). Chinn ve Kramer ise bu dört bilme yoluna özgürleştirici bilmeyi dâhil etmiştir (Chinn ve Kramer, 2011).

Carper’ın Hemşirelik disiplinin temelini oluşturan ampirik, estetik, kişisel ve etik kalıpları analiz etmesi hemşirelerin bilme yöntemleri hakkında netlik kazanmasını sağlamıştır (Willis ve Leone-Sheehan, 2019). Carper’a göre ampirik bilme hemşireliğin teorik bilgi çerçevesinin doğrulanabilir, nesnel ve araştırmaya dayalı olarak gelişimini yansıtmakta (Willis ve Leone-Sheehan, 2019), estetik bilme ise içinde bulunulan anın ötesine gitmemize, tüm insanların hastalığının, acısının, doğumunun ve ölümünün o insanın eşsizliğinde algılamamıza olanak sağlamaktadır (Chinn ve Kramer, 2011). Kişisel bilme, hemşireliğin kişilerarası doğasından kaynaklanmakta, hemşirelerin kendini tanımlarını, kişilerin kendini gerçekleştirmelerini ve terapötik kişilerarası katılım da dahil olmak üzere ilişki içinde olmayı; etik bilme ise, insanlığa hizmet eden hemşirelik değerlerini ve insan onuruna saygı duymayı yansıtmaktadır. Bununla birlikte spiritüel bilme, diğer açıklanan bilme modellerinden farklı olarak insanların maddi olmayan manevi nitelikleri ile deneyimleri algılaması ve takdir etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda spiritüel bilme modeli hemşireleri dünya çapında bütünlüğü, hümanizmi, anlam bulmayı, iyileşmeyi, seçimi ve refah süreçlerini kolaylaştırmaya yardımcı olan manevi niteliklere duyarlı hale getirecektir (Willis ve Leone-Sheehan, 2019).

Bu derleme, hemşirelik bilgisi ve bilme yollarını açıklamak, hemşirelikte spiritüalite ve spiritüel bilmenin önemine dikkat çekmek amacıyla yazılmıştır.

Gelişme

Hemşirelik Bilgisi ve Hemşirelikte Bilme Yolları

Meleis (2012) hemşireliği “sağlık, hastalık ve ölüm gibi önemli insan deneyimleri ile ilgili bir bilim” olarak tanımlamıştır (Meleis, 2012). Bilimi ise “anlaşmaya varılmış kanıtlar ile desteklenen fenomenler hakkında birleştirilmiş bir bilgi bütünü” şeklinde ifade etmiştir. Bilim bir disipline ilişkin soruları içermekte ve disiplinin merkezinde yer alan sorulara yönelik cevaplar sağlamaktadır (Meleis, 2012). Bu yönüyle hemşirelik bilimi hemşirelerin fenomenleri tanımlamak, açıklamak ya da tahmin etmek için kullanabileceği farklı yöntem ve yaklaşımlarla geliştirilen bir bilgi kümesi olarak tanımlanabilir. Bir ürün olarak tanımlandığında teori; bir süreç olarak tanımlandığında ise teorinin geliştirildiği araştırma yöntem ve süreçlerini içermektedir. Bu nedenle, hemşirelik bilimi sadece test edilmiş hemşirelik teorisidir ve hemşirelik biliminin amacı, hemşirelik uygulamasında kullanılabilecek yararlı bilgileri geliştirmektir (McKenna vd., 2014).

Hemşirelik disiplinine özgü birçok bilgi mantık, akıl yürütme, sınama ya da yanılma, deneyimler ve geleneksel yollarla elde edilmiştir (Akten, Yaşar, ve Özkan, 2014). Ancak hemşirelik bilgi ve teorisinin oluşturulmasında, çağdaş hemşirelik anlayışı doğrultusunda bütüncül bakım sunabilmek için doğa bilimleri ve sosyal bilimler tarafından kullanılan araştırma yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir (Özkan ve Karaca, 2014). Bu nedenle hemşirelik biliminin doğasına uygun ve hemşireliğe ilişkin yeni bilgiler oluşturan fenomenoloji, etnografi ve grounded teori oluşturma gibi kalitatif araştırma yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır (Şendir, 2017).

Hemşirelikte önemli olan iki bilme türü “nasıl bilme” ve “neyi bilme” Ryhl (1963) tarafından açıklanmıştır. “Nasıl bilme” hemşireliğin sanatsal yönünü ifade ederken; “neyi bilme” hemşireliğin teorik bilgisini ve ampirik araştırmaları içeren bilim yönünü ifade etmektedir. Nasıl bilme ve neyi bilmenin ötesinde bir diğer bilme ise “niçin bilme” şeklinde ifade edilmektedir. Tüm bu bilme türleri hemşirelik uygulamalarında yer alarak güvenli ve etkili bir şekilde hemşirelik bakımının verilmesinde oldukça önemlidir (McKenna vd., 2014; Şendir, 2017). Bununla birlikte Barbara Carper ise 1978 yılında hemşireliğin bilme yollarını ampirik, estetik, etik ve kişisel bilme şeklinde tanımlamıştır (Carper, 1978). Chinn ve Kramer ise bu dört bilme yöntemine ek olarak özgürleştirici bilmeyi de dâhil etmişlerdir (Chinn ve Kramer, 2011). Hemşirelikte bilme yolları başlıklar halinde incelendiğinde ise aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır;

Ampirik bilme; Carper'a göre dikkatli gözlem veya ölçümlerle elde edilen bilgiyi temsil etmekte; doğrulanabilir, nesnel, olgusal ve araştırmaya dayalı bilgi sağlamaktadır. Ampirik bilme sistematik olarak

bilimsel ilkelere göre düzenlenmektedir. Ampirik verileri ölçebilme yeteneği, birden fazla gözlemci veya araştırmacıya kanıtları objektif olarak ölçme olanağı tanımaktadır (McKenna vd., 2014).

Estetik bilme; hemşirelik uygulamalarının sanatsal yönünü yansıtmaktadır. Örtük bilgi, beceri ve sezgi içeren hemşirelik sanatına odaklanmamızı sağlamaktadır. Rhyll'in tanımladığı "nasıl bilme" ile ilgilidir ve tarihselcilik felsefesinden köken almaktadır (McKenna vd., 2014). Tarihselcilik, her bireyin farklı deneyim, değer ve inançlardan etkilendiğini kabul etmekte; merhamet ve empati gibi ölçülemeyen fenomenleri sezgi, yorumlama, anlama ve değer verme gibi estetik bilmenin temel bileşenleri ile anlamamızı sağlayan felsefik bir yaklaşımdır. Estetik bilme, birey ile etkileşimdeki an içinde anlamlı ve önemli olanın, hemşire tarafından bilinçsizce algılanmasıdır. Estetik bilme, hemşirenin bireye özgü eşsiz ve ortak insanlık akordlarına dokunan sanatsal bakımıdır. Sanatın hemşireliğe uygulanan bu haline 'sanatın eyleme dönüşümü' denmektedir (Chinn ve Kramer, 2011). Bu yönüyle estetik bilgi öznel, bireysel ve eşsizdir (McKenna vd., 2014).

Etik Bilme; Carper tarafından hemşireliğin ahlaki bir bileşeni olarak tanımlanan etik, temel bir bilgi örüntüsü oluşturmaktadır (Mantzorou ve Mastrogiannis, 2011; McKenna vd., 2014). Bu bilgi neyin doğru, neyin yanlış; neyin iyi, neyin kötü; neyin arzu edilen ve neyin istenmeyen olduğu hakkında bilgi vermekte, ahlaki kurallar ve etik karar verme yoluyla ifade edilmektedir (McKenna vd., 2014). Etik bilme değer vermeyi, açıklamayı ve savunmayı içermekte, hemşireler bu süreçte bireyin ve kendilerinin savunucusu olarak hareket etmektedir. Etik bilgi; etik kodlar, standartlar, normatif etik teoriler ve etik karar verme ile ifade edilmektedir. Ampirik bilgi güvenilirlik ile değerlendirilirken, etik bilgi adalet, doğruluk ve sorumluluk ile değerlendirilmektedir (Mantzorou ve Mastrogiannis, 2011).

Kişisel bilme; estetik bilme gibi öznedir. Kişinin kendini ve diğer kişiler ile olan ilişkisini bilmesi ile mümkündür (Gurm, 2013). Öz-bilinç, kişisel farkındalık ve empati üzerine odaklanan bilgiyi temsil etmektedir (McKenna vd., 2014). Kişisel bilme, başkalarıyla nasıl otantik olunacağını ve kişinin diğerleriyle "birlikte olma" yolunu bilmesidir. Hemşirelerin hastalarla ilişkilerinde nasıl otantik olduklarını nasıl bildiklerine odaklanmaktadır (Zander, 2007). Kişisel bilme, kişinin kendisi, özgünlüğü ve biricikliği ile ilgilidir. Özgünlük ise hemşirelik bakımına farklılık kazandırmakta, hemşirelik felsefesinin özünde bulunan bireysellik kavramını ön plana çıkarmaktadır. Özgünlük, kişinin ön yargıları, güçlü ve zayıf yönleri, duyguları, değerleri ve tutumları üzerinde sorgulamayı, anlamayı ve bilmeyi gerektirir. Kişinin içsel bilişi ne kadar gelişirse özgünlük de o derece artmaktadır (Chinn ve Kramer, 2011).

Özgürleştirici bilme; Chinn ve Kramer tarafından "insanın sosyal, kültürel ve politik statükodan haberdar olma, eleştirel düşünme ve bunun nasıl ve neden bu şekilde ortaya çıktığını anlama kapasitesi" olarak tanımlanmaktadır (Chinn ve Kramer, 2011). Özgürleştirici bilme, hemşirelere hastaları adına sosyal adalet ve insan haklarını savunan bir şekilde hareket etme yeteneği sunmaktadır (Snyder, 2014). Sosyal problemlere yönelik farkındalık kazandırmaya ve sosyal değişim yaratmak için eyleme geçmeye

odaklanmaktadır. Özgürleştirici bilme kavramını ve teorik temelini anlamak, onu uygulamaya nasıl entegre edeceğini bilmek oldukça çok önemlidir. Birden fazla perspektif ve teoriden türetilen bu bilme yöntemi, hemşirelik araştırması, teorisi ve uygulamasına önemli bir katkı sağlamaktadır (Chinn ve Kramer, 2011; Snyder, 2014).

Hemşirelikte bilme yolları hemşireliğin kuramsal bilgisine ve uygulamasına katkı sağlamakta, bireye bütüncül bakım verilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca hasta bakım sonuçlarının değerlendirilmesinde farklı bilme yolları kullanılmakta, hemşirelere klinik uygulamalara ilişkin yeni bakış açıları kazandırmaktadır (Vicdan, 2020). Bu yönüyle hemşirelikte spiritüel bilme, bilgi edinme sürecinde ampirik, etik, kişisel, estetik ve özgürleştirici bilme yolları ile birleşmekte hemşirelerin insan bakımı üzerine farkındalığını fiziksel odaktan maddi olmayan; sabır, nezaket, umut, affetme, alçakgönüllülük, sevgi ve minnettarlık gibi manevi nitelik ve deneyimlere doğru yönlendirmektedir (Willis ve Leone-Sheehan, 2019). Spiritüel bilmenin hemşirelikte bilme yollarına ilişkin yeni bir yaklaşım olarak ele almak hemşireliğin bireye yönelik bütüncül bakış açısına sahip olması ve insanın manevi doğasını göz önüne alarak bakım sunmasında önemli bir katkı sağlayacaktır (Willis ve Leone-Sheehan, 2019).

Hemşirelikte Spiritüel Bilme

Spiritüel bilme, bireyin kendisinin ve varoluşunun ötesine geçen bir güç olmakla birlikte bireyin kendisi ve diğer insanlarla olan ilişkisini, evrendeki yerini, hayatın anlamını arama, anlama ve kabul etme şeklidir (Boztilki ve Ardıç, 2017). Bu yönüyle spiritüel bilme, birikmiş yaşam deneyimlerinden elde edilen, yaşamın iç görüsü, değeri, amacı ve anlamı şeklinde de tanımlamak mümkündür (Judith, Leslie, Karen, ve, Mable, 2016).

Bütün bireyler doğuştan itibaren var olan spiritüel bir boyuta sahiptir. Bireyin spiritüel boyutu, fiziksel, duygusal ve sosyal boyutları kadar değerli olmakla birlikte diğer boyutları ile bir bütündür (İsmailoğlu, Özdemir, Ahmet, ve Zaybak, 2019). Spiritüel boyut, bireyin stres, hastalık ve ölüm korkusu ile baş başa kaldığı, yaşamının anlamını sorguladığı ve umudunun tükendiği anlarda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bireyin yaşamını tehdit eden hastalıklar manevi gereksinimlerini ortaya çıkarmaktadır (Çınar ve Eti Aslan, 2017). Florence Nightingale, bireylerin manevi gereksinimlerine özen göstermenin, fiziksel gereksinimleri karşılamak kadar önemli olduğuna inanmakta ve maneviyatın sağlıklı bir hastane ortamını teşvik etmek için gereken enerjiyi sağlayan bir güç olduğunu ifade etmektedir (Potter, Perry, Stockert, ve Hall, 2013).

Spiritüel gereksinimler, manevi yoksunluğu azaltabildiği gibi bireyin manevi gücünü de destekleyebilmektedir. Bu gereksinimler içerisinde; sevgi, umut, güven, hayatı anlama ve amacını arama, doğruluk, yaratıcılık, duygusallık, konuşma, teselli, dua, ibadet, doğruluk ve bağışlayıcılık gibi unsurlar yer almaktadır (Çınar ve Eti Aslan, 2017). Literatür incelendiğinde manevi gereksinimleri karşılanan bireylerin ağrı, stres, depresyon düzeyleri ile intihar düşüncelerinde azalma olurken; manevi gereksinimleri

karşılanmayan bireylerde yaşamı tehdit edici hastalık, acı çekme, ölüm anksiyetesi ile birlikte yalnızlık duyguları ve izolasyon görülebilmektedir (Ercan, Körpe, ve Demir, 2018; Rachel, Chiara, Robert, ve Francesco, 2019). Bu yönüyle varoluşunu ortaya koymaya çalışan hastaların kendilerini iyi hissetmelerini sağlayan manevi bakım; hemşirenin bireyin manevi gereksinimlerini tanılaması ve bu gereksinimlere yönelik uygun hemşirelik girişimlerini sunması ile ortaya çıkmaktadır (Ercan vd., 2018).

Hemşirelik uygulamaları sırasında spiritüel bilme, holistik hemşirelik bakımı için oldukça önemlidir. Hemşire bireyin iyilik halini sürdürmek için spiritüel bilgiden faydalanırken manevi bakım ve iyileştirme yöntemlerini kullanmaktadır. Spiritüel bilme ile hemşireler bireyleri kendi bütünsellikleri içerisinde tanıyarak onurlandırır. Böylece bireylerin spiritüel gereksinimlerinin hemşire tarafından farkına varılması ve hemşirenin spiritüel bilme yolunu kullanarak bireyin manevi doğasına yönelik bakım sunması, kaliteli ve etkili hemşirelik bakımı için oldukça önemlidir (Willis ve Leone-Sheehan, 2019).

Spiritüel bilgi, hayatın anlamına yönelik anlayışı yansıtmaktadır. Vücudun ve dış ortamın somutluğunun ötesine geçmektedir. Ben kimim? Neden buradayım? Evrenle bağlantım nedir? Neden ölüyorum? gibi varlıkla ilgili derin sorulara bireysel düzeyde verilen olası cevapları içermektedir (Bratianu, 2015). Spiritüel bilme ise, insanların anlam ve amaç, daha büyük bir gerçeklik bilinci ve insan ruhunu canlandıran maddi olmayan manevi nitelikleri ve deneyimleri algılaması ve takdir etmesi olarak tanımlanmaktadır (Willis ve Leone-Sheehan, 2019).

Spiritüel bilme, diğer bilme yöntemleri ile sürekli etkileşimde olan dinamik bir yapı olarak bireylerin karar verme sürecini güçlendirmektedir. Bireyler karar verme süreçlerinde bireysel inanç ve değerlerini kılavuz olarak kullanmakta, sorunlara rasyonel ve duygusal düşüncenin bir kombinasyonu ile tepki vermektedir. Bu durum aynı zamanda bireylerin çalışma ortamlarını da etkilemektedir etkilemektedir (Bolisani ve Bratianu, 2018). Bu yönüyle spiritüel bilmenin farkında olunarak alınan kararlar, varoluşu, yaşam isteği ve motivasyonu, değer ve etik ilkeleri çalışma ortamına yerleştirmeyi sağlamaktadır. Özellikle hemşirelik gibi bireye yönelik klinik kararların alındığı bir meslekte hemşirelerin spiritüel bilme çerçevesinde hareket etmesi hem hastalar hem de hemşireler açısından oldukça önemlidir (Bratianu, 2015).

Hemşirelik literatüründe spiritüel bilmenin açık bir şekilde tanımlanmamasına karşın, kişisel bilmenin bütüncül yönü spiritüel bilmeye atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Watson transpersonel bakım teorisinde ego ve benliğin ötesine geçen, otantik bakım ve iyileştirme ilişkileri geliştirebilen hemşireyi tanımlamaktadır. Bu bakış açısı, kişisel bilgiden farklı olarak spiritüel bilmeye ilişkin açıklamaları içermektedir. Spiritüel bilme hemşirelere geniş ve kapsayıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Hemşireler, spiritüel bilme ile dünya çapında bütüncüllüğü, hümanizmi, anlamı, iyileşmeyi, seçimi ve refah süreçlerini kolaylaştırmayı kendilerine model edinmektedir (Willis ve Leone-Sheehan, 2019).

Hemşirelikte spiritüel bilmenin etkilerini uygulama, eğitim ve araştırma alanlarında da görmek mümkündür. Hemşirelik uygulamaları için spiritüel bilme, hemşirelerin fiziksel ve manevi niteliklere ve

deneyimlere odaklandığı hemşirelerin farkındalığı olarak tanımlanabilir. Farklı bir ifade ile algı ve duyular yolu ile bir şeyi yorumlama ya da farkına varma yeteneği anlamına gelmektedir. Hemşire, yaptığı uygulamalarla spiritüel bilmeyi somutlaştırmaktadır. Hemşirelik uygulamaları için spiritüel bilme, manevi nitelikleri yansıtan manevi bakım ve iyileştirme ortamlarının geliştirilmesini içermektedir (Willis ve Leone-Sheehan, 2019). Hemşirelik uygulamalarında manevi bakım ve iyileştirme ortamlarının geliştirilmesini için birey aktif olarak dinlenmeli; bireye sabır, nezaket ve şefkatle yaklaşılmalı, empati kurulmalı, objektif olunmalı, bireyin olaylara yüklediği anlamların farkına varılmalı ve bireyin dini etkinlikleri yapması için uygun ortam sağlanmalıdır (Uğurlu, 2014). Bütün bu nitelikler bireyde refah duygusunun oluşmasını sağlamakta ve bireyin iyileşmesini kolaylaştırmaktadır (İsmailoğlu vd., 2019). Manevi bakımın, hemşirelerin bireyler ile kurmuş oldukları iletişimin sevgi, şefkat ve nezaket içermesi, bireyin mahremiyeti ve onuruna saygı duyulması, kültürel ve dini inançlarının desteklenmesi ile mümkün olacağı belirtilmektedir. Nitekim bu doğrultuda sunulan manevi bakımın, bireylerin iç huzurunu arttıracığı, hayatı anlamlandırmalarını sağlayacağı, kriz durumlarıyla baş etme yeteneklerinin güçlendireceği, hastalıkların üstesinden gelebilme ve iyileşme süreçlerini hızlandıracığı bildirilmektedir (İsmailoğlu vd., 2019).

Moosavi vd. (2019)'nin kanser hastaları, hasta yakınları ve sağlık profesyonelleri ile yapmış oldukları bir çalışmada verilen etkin manevi bakımın; bireylerde huzuru, neşeyi ve umudu artırdığı, kabullenme ve yalnızlık duygusunu azalttığı belirtilmiştir (Moosavi, Rohani, Borhani, ve Akbari, 2019). Bu konuda yapılan diğer bir çalışmada maneviyatın yüksek olmasının yaşam beklentisi ve ruh sağlığını olumlu yönde etkilediği bildirilmiştir (Fradelos vd., 2015). Jadidi vd. (2015)'nin yaptıkları bir araştırmada ise yaşlı bireylerde manevi iyi oluş arttıkça yaşam kalitesinin de arttığı belirtmişlerdir (Jadidi, Farahaninia, Sara, ve Hamid, 2015).

Hemşireler, diğer sağlık profesyonellerine oranla hastalar ile birlikte daha fazla vakit geçirdiklerinden bireylerin manevi gereksinimlerini etkin bir şekilde gözleme fırsatına sahiptir. Bu nedenle hemşirelerin bakım ilişkisi geliştirebilme yetenekleri oldukça önemlidir (Erişen ve Sivrikaya, 2017). Ayrıca hemşirelerin, bireylere uygun manevi bakımı sağlamak için kendi maneviyatlarının farkında olmaları, bireye özgü bakım vermeleri, bireylerin inançlarını ve deneyimlerini kabul etmeleri gerekmektedir. Nitekim manevi hemşirelik bakımı, hemşirelerin hastaların yaşamlarında neyin anlamlı olduğunu keşfetmelerinde, hastalıkların ve yaşamın devam eden stresi ile etkili baş etme yollarını bulmalarında ve bireylerin manevi kaynaklarını kullanmalarında yardımcı olmayı içermektedir (Potter vd., 2013). Hemşire bireyin sağlığını ve iyileşmesini teşvik etmek, bireylerin acısını hafifletmek, hastalık ve yaralanmayı önleyerek bireylerin refah düzeylerini arttırmada spiritüel bilmeden faydalanmaktadır (Willis ve Leone-Sheehan, 2019). Bu açıdan bakıldığında spiritüel bilme hemşirelerin etkin kullandığı bir bilme yoludur (Bratianu, 2015).

Sonuç

Hemşireliğe ilişkin bilme yolları, hemşirelik eğitimi, araştırması ve uygulaması ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesinde bir arka plan oluşturmaktadır. Bu derlemede hemşirelikte farklı bir bilme yolu olan spiritüel bilme ele alınmıştır. Hemşirelikte bilme yolları, disiplinin özünü ve yapısını netleştirmeyi kolaylaştırmakla birlikte hemşireliğin bilgi birikimine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Spiritüel bilme meta-paradigma kavramlarından, mevcut kavramsal model ve teorilerdeki “maneviyat” tanımlarından ve diğer bilme yollarından farklıdır. Spiritüel bilme bireyi ve bireyin çevresi ile etkileşimini kavramak, hissetmek ve anlayabilmek için merkezi ve gerekli bir yapıdır. Spiritüel bilme ile hemşirelik uygulamalarında hümanizm, holizm, anlam bulma ve esenlik kavramları daha belirgin hale gelmektedir. Güncel yayınlar hemşirelikte maneviyat ve manevi bakıma odaklanan makalelerde artış olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle hemşirelikte bir bilgi örüntüsü oluşturma yolu olarak spiritüel bilme hemşirelik biliminde araştırma önceliklerine odaklanmaya yardımcı olmaktadır (Willis ve Leone-Sheehan, 2019).

Sonuç olarak klinik uygulamalar sırasında hemşirelerin bilme yollarını kullanması profesyonel ve bütüncül bakımın sunulmasında oldukça önemlidir. Özellikle diğer bilme yolları ile bütünleştirildiğinde spiritüel bilmenin hasta bakım sonuçlarını iyileştireceği, hemşirelik bakımının kalitesini arttıracığı ve özellikle bireyin değerlendirmesinde geri planda kalan manevi bakım gereksinimlerinin fark edilmesini ile birlikte hemşirelik bakımının bu doğrultuda planlanmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda hemşirelikte yeni bir bilgi örüntüsü olan spiritüel bilme yolunu geliştirecek yeni çalışmaların yapılarak yurt içi ve yurt dışı literatürün genişletilmesi önerilmektedir.

Bilgilendirme

Yazarların katkı beyanı; Fikir: ED, EÖ, SAA; Denetleme: SAA; Literatür tarama: ED, EÖ, SAA; Makale yazma: ED, EÖ, SAA; Eleştirel inceleme: ED, EÖ, SAA şeklindedir. Araştırmaya herhangi bir fon desteği alınmamıştır. Derleme makalesinin oluşturulma sürecinde yayın etiği ilkelerine uyulmuş olup araştırmacılar arasında çalışmaya bağlı olarak bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Akten, İ.M., Yaşar, S., ve Özkan, H.A. (2014). *Bilim, modern bilim, bilim tarihi ve hemşirelik*. İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
- Bolisani, E., ve Bratianu, C. (2018). Emergent knowledge strategies: Strategic thinking in knowledge management. *Springer*, 1-22.
- Boztilki, M., ve Ardıç, E. (2017). Maneviyat ve sağlık. *Journal of Academic Research in Nursing*, 3, 39-45.
- Bratianu, C. (2015). Organizational knowledge dynamics: managing knowledge creation, acquisition, sharing and transformation. *Hershey IGI Global*.
- Carper, B.A. (1978). Fundamental patterns of knowing in nursing. *Advances in Nursing Science*, 1, 13-24.
- Chinn, P.L., ve Kramer, M.K. (2011). *Nursing's fundamental patterns of knowing. Integrated Theory and Knowledge Development in Nursing*. St. Louis: Elsevier Mosby.
- Çınar, F., ve Eti Aslan, F. (2017). Spiritüalizm ve hemşirelik: yoğun bakım hastalarında spiritüel bakımın önemi. *Journal of Education and Research in Nursing*, 3, 37-42.
- Ercan, F., Körpe, G., ve Demir, S. (2018). Bir üniversite hastanesinde yataklı servislerde çalışan hemşirelerin maneviyat ve manevi bakıma ilişkin algıları. *Gazi Medical Journal*, 29, 17-22.
- Erişen, M., ve Sivrikaya, S.K. (2017). Manevi bakım ve hemşirelik. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6, 184-190.
- Fradelos, E.C., Tzavella, F., Koukia, E., Papathanasiou, I., Alikari, V., ve Stathoulis, J. (2015). Integrating chronic kidney disease patient's spirituality in their care: health benefits and research perspectives. *Mater Sociomed*, 27, 354-358.

Gurm, B. (2013). Multiple ways of knowing in teaching and learning. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 7, 1-7.

İsmailoğlu, E.G., Özdemir, H., Ahmet, E., ve Zaybak, A. (2019). Spiritüel bakım gereksinimleri ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12, 255-263.

Jadidi, A., Sara, J., ve Hamid, H. (2015). The relationship between spiritual well-being and quality of life among elderly people. *Holistic Nursing Practice*, 29, 128-135.

Judith, M.W., Leslie, S.T., Karen, L.B., ve Mable, H.S. (2016). *Fundamentals of Nursing*. USA: F. A. DavisCompany.

Mantzorou, M., ve Mastrogiannis, D. (2011). The value and significance of knowing the patient for professionalpractice, according to the Carper's patterns of knowing. *Health Science Journal*, 5, 251-261.

McKenna, H.P., Pajnkihar, M., ve Murphy, F.A. (2014). *Fundamentals of Nursing Models, Theories andPractice*.USA: John Wiley & Sons, Ltd.

Meleis, A.I. (2012). *Theoretical Nursing: Development and Progress*. Philadelphia: Williams & Wilkins.

Moosavi, S., Rohani, C., Borhani, F., ve Akbari, M.E. (2019). Consequences of spiritual care for cancer patients and oncology nurses: a qualitative study. *Asia-Pacific Journal of Oncology Nursing*, 6, 137-144.

Özkan, H.A., ve Karaca, A. (2014). *Bilim, toplum ve hemşirelik*. İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

Potter, P.A., Perry, A.G., Stockert, P., ve Hall, A. (2013). *Fundamentals of Nursing*. Elsevier Health Sciences.

Rachel, H., Chiara, C., Robert, K., ve Francesco, S. (2019). Spiritual care in nursing: an overview o the measures used to assess spiritual care provision and related factors amongst nurses. *Acta Biomed*, 28,44.

Snyder, M. (2014). Emancipatory knowing: Empowering nursing students toward reflection and action. *Journal of Nursing Education*, 53, 65-69.

Solmaz, T., ve Solmaz, M. (2019). Hemşirelikte bilme yolları. *Sağlık Akademisi Dergisi*, 6, 250-254.

Şendir, M. (2017). *Hemşirelik Teorileri ve Modelleri*. İstanbul: İstanbul Akademi Basın ve Yayıncılık.

Uğurlu, E.S. (2014). Hemşirelikte manevi bakımın uygulanması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5.

Vicdan, A.K. (2020). The ways of knowing in nursing. *Journal of Education and Research in Nursing*, 17, 110-115.

Willis, D.G., ve Leone-Sheehan, D.M. (2019). Spiritual knowing: another pattern of knowing in the discipline. *Advances in Nursing Science*, 42, 58-68.

Zander, P.E. (2007). Ways of knowing in nursing: the historical evolution of a concept. *The Journal of Theory Construction & Testing*, 11, 7-11.